

G. PRÁVO V ČESKÉM STÁTĚ V OBDOBÍ FEUDÁLNÍHO ABSOLUTISMU

1. Obecná charakteristika absolutistického práva

OZZ – kritérium platnosti předbělohorského práva – Právo v období feudálně-absolutistického státu prošlo složitým vývojem. Jeho obecným rysem je, podobně jako v předcházejících obdobích, zajištění vlády šlechty, zachování feudálního společenského pořádku, zajištění nedotknutelnosti majetku feudálů, potlačení a represe poddaných. Současně však právo v tomto období již zrcadlí hluboké společensko-ekonomické změny, které dozrávají v lůně feudální společnosti: počátky formování raně kapitalistických ekonomických vztahů, zásahy státu absolutistickým panovníkem do sfér zájmů šlechty ve prospěch zachování integrity státu atp. Dosavadní feudální české právo překračuje sice formálně, i když v pozměněné podobě, práh absolutismu. Jeho podobu pro počátek absolutismu určuje Obnovené zřízení zemské (v právu šlechtickém), zákoník Práva městská království českého (pro města a posléze i pro poddané). Současně ovšem již v 17. století, ve formě královských Deklaratorií a Novell dochází ke změnám v právu šlechtickém a posléze pak 18. století přináší změny a postupný zánik dosud samostatného práva v Čechách i v ostatních zemích České koruny, které je postupně pohlcováno novým právem česko-rakouským, které platí pak v celém habsburském soustátí kromě Uher.

Do právního řádu začínají v zesílené míře pronikat vlivy práva římského (to platí zvláště o právu šlechtickém), zatímco právo městské, jehož platnost z větší části, pokud jde o právo majetkové, zanikla až kodifikací občanského práva v r. 1811, bylo již římskoprávní tradicí přímo prodchnuto. Podstatný vliv má nyní i právo kanonické (v procesu). Konečně pak v 18. století silně ovlivňuje, zvláště nové kodifikační práce, teorie přirozenoprávní, která obráží potřeby nastupujícího měšťanstva.

Podstatně se mění i forma práva. Staré obyčejové právo ustupuje právu psanému, tak jak to ostatně potřebuje i absolutistický režim. Soudní nález jako pramen práva je definitivně odstraněn Obnoveným zřízením zemským a soudní rozhodování je podřízeno dokonalé kontrole státu, resp. panovníka.

Tak jak mizí vliv stavů na vytváření práva, roste současně i úloha panovníka jako výlučného tvůrce práva. To nalézá svůj výraz i v podobě a názvu právních norem. Namísto stavovských nálezů, sněmovních usnesení apod. jsou to nyní patenty, reskripty, mandáty, artikuly, cynosury, řády, instrukce.

Určujícím rysem vývoje absolutistického práva je tendence k unifikaci (sjednocení) práva a k jeho kodifikaci, která se ovšem již realizuje v rámci česko-rakouském.

Konečně se pak v druhé polovině 18. století a na počátku 19. století vytvářejí zákoníky, které už nepochybně vyjadřují potřeby a zájmy nastupujícího měšťanstva a staví tak základy moderního právního systému, které u nás přežívají hluboko do 20. století a ke kterým se v současné době v mnohém vracíme. Právo v tomto smyslu tedy směřuje ke zobecnění, k opuštění starých zásad personality, k překonání jeho starších stavovských koncepcí.

Je to zvláště osvícenský absolutismus, který představuje ve vývoji práva mimořádné období. Definitivně tu vítězí přirozenoprávní teorie, ideje osvícenství přecházejí do politické a právní praxe, právu je připisována rozhodující úloha při řízení státu. Vedle zákoníků se objevuje celá záplava právních norem různé závažnosti a hodnoty, ve kterých se realizovala státní politika, vykonávala správa a řídila společnost. Právo se stalo základní formou řízení a činnosti státu a dotýkalo se prakticky všech oblastí společenského života: otázek ekonomických, vlastnických, zdravotních, školských, kulturních, náboženských a církevních. Tato specificky osvícenská víra v sílu práva a jeho všemohoucnost byla vyznávána i Josefem II., který své právnické vzdělání získal u prof. Martiniho, Rieggera a Bartensteina, kteří patřili mezi tvůrčí duchy osvícenského právnictví. Tato víra však byla zároveň i slabostí režimu a kořenem jeho neúspěchu. Snaha regulovat právními akty a příkazy státní správy činnost úřadů a funkcionářů do všech detailů vedla nakonec ke ztroskotání režimu. Josefínské reformy ovšem v celku vytvářejí nejen novou soustavu právních předpisů, ale i novou podobu státu, jehož hlavními znaky jsou byrokratizace a centralizace.

Josefínské reformy vycházejí a čerpají z podnětů, které byly teoreticky zformulovány již v době tereziánské zakladateli osvícenské státovědy (K. A. Martini, F. L. J. Schrodta a Jos. Sonnenfels), kteří zdůvodnili nejen nezbytnost absolutistické monarchie, ale i potřebu likvidace privilegií šlechty vůči panovníkovi a zrušení starých zemských ústav

**Vlivy
přirozeno-
právních
teorií**

s prvky stavovskými. Tak otevřeli cestu k unifikaci práva, k překonání zemského partikularismu a přežitků stavovského personalismu. Z hlediska našich právních dějin to však byla cesta k likvidaci samostatného českého práva.

2. *Prameny práva, soukromé a úřední sbírky právních předpisů*

Počátky soukromých a úředních sbírek právních předpisů Komplikovanost právního řádu, vytvářeného jak starými (předbělohorskými), tak i novými normami nejrůznějšího původu (královská nařízení, sněmovní usnesení), různé platnosti územní (pro jednotlivé země i celé soustátí) a zejména pak snaha zajistit jednotný výklad a aplikaci práva a kontrolu nad jeho uplatňováním, to vše si postupně vynutilo soupisy a sbírky právních norem zpočátku soukromých a později úředních. Tyto sbírky můžeme v podstatě dělit na:

- a) soukromé sbírky královských nařízení,
- b) soukromé sbírky císařsko-královských nařízení s platností česko-rakouskou,
- c) úřední sbírky zákonů.

a) Sbírkou královských nařízení nacházíme především v díle „Codex Ferdinando-Leopoldino-Josefino-Carolinus“, který pořídil Weingarten (zachycuje zákonodárství posledních čtyř habsburských panovníků). Dále je to sbírka předpisů platných v království českém „Vollständiger Auszug aller in Königreiche Böhmen am Ende des 18. Jahrhunderts bestehenden Gesetze“ (Úplný výtah všech v Království českém stávajících zákonů, na konci 18. století). Sbírkou o 10 svazcích vydal Roth a vyšla v letech 1800–1801, rejstřík v r. 1813. Jeho pokračovateli byli Goutta (pro léta 1802–1815 – 14 svazků), Kaňka (pro léta 1816–1820 – 12 svazků) a Blaschek (1817–1819 – 12 svazků a rejstřík). Konečně pak v letech 1816–1825 vyšel „System der politischen Gesetze Böhmens“ Kostetzského o 11 svazcích.

b) Sbírkou císařsko-královských nařízení vycházely především v díle „Codex austriacus ordine alphabetico compilatus“ z r. 1704 a doplňovaném až do r. 1770. Tento kodex obsahoval vedle právních předpisů pro rakouské země i právní předpisy platící v zemích České koruny od Leopolda I., a to pro oblast justice a správy. Další významnou sbírkou

bylo dílo Wekebrodovo, „Sammlung der seit dem Jahre 1600 bis zum Jahre 1740 ergangenem allerhochsten Gesetze“ (Sbírka od r. 1600 až do r. 1740 vydaných nejvyšších zákonů) z r. 1775. Třetí významnou sbírkou byla Kropatschkova „Sammlung der kaiserlichen königlichen Gesetze und Verordnungen 1740–1780“, postupně doplňovaná Gouttou (do r. 1832) a Pichlem (do r. 1848), celkem v 72 svazcích.

c) Počátek úředních sbírek zákonů a nařízení je spojen s vládou Josefa II. a jeho snahou využít právního řádu k řízení a zdokonalení společnosti a státu. Tak byla založena tradice úředně publikovaných právních norem. Tyto sbírky vycházely jednak pro celé soustátí habsburské bez Uher, jednak pro jednotlivé země – provincie.

Celostátní sbírky se dělily na dva druhy:

1. Justizgesetzsammlung (Sbírka zákonů justičních, tj. těch, které upravovaly činnost soudů a právní vztahy, o nichž příslušelo rozhodovat soudním orgánům). Byla vydávána od r. 1780 do r. 1848.
2. Politische Gesetzsammlung (Sbírka zákonů politických, tj. těch, které upravovaly činnost orgánů správních či právní vztahy, o nichž těmto příslušelo rozhodovat). Vycházela v letech 1790–1848.

Sbírky pro jednotlivé země se nazývaly německy Provincialgesetzsammlung (1819–1848).

Od r. 1848 byly pak nahrazeny shora uvedené sbírky jednak Říšským zákoníkem (s platností celostátní) a jednak Zemským zákoníkem (s platností pro jednotlivé země).

3. Soudní organizace

Nástup absolutismu nepřinesl zpočátku žádné zásadnější změny v organizaci soudů. Princip stavovské personality práva se v plné míře uplatňoval stejně jako v předcházejících obdobích: pro šlechtu byl soudem I. instance soud zemský, pro měšťany soudy městské a pro poddané pak soudy vrchnostenské na jednotlivých panstvích. Podstatnou změnou však je, že zemský soud větší ztrácí podle Obnoveného zřízení

zemského svou svrchovanost (v době stavovské rozhodoval jako první a zároveň poslední instance) a jeho rozhodnutí mohou být podrobena revizi panovníka. Na zemských soudech také dochází rychle k uplatnění dvojjazyčnosti (vedle češtiny je tu úředním jazykem také němčina).

Od Josefa II. (1783) se stávají zemské soudy příslušné pro žaloby na šlechtické osoby, pro žaloby i na nešlechtické držitele velkostatků, se kterými je spojena vrchnostenská jurisdikce, pro žaloby proti státnímu fisku, pro spory pozemkově-vrchnostenské a později – od vydání manželského patentu – i pro spory vyplývající z manželských vztahů. Dále sem patřily žaloby na královská města, kláštery a kapituly, spory lenní.

Městské soudy si ponechávají svou pravomoc a jsou v určitých případech příslušné i pro spory, kde je procesní stranou šlechtic, neboť Smlouva svatováclavská z r. 1517 zůstává až do Josefovy procesní reformy v platnosti pro řešení kolizí vyplývajících z různého společenského a právního postavení sporných stran – šlechty a měšťanů. Od 18. století však začíná být omezována soudní pravomoc menších měst ve prospěch měst, která mají k dispozici školený právní aparát (magistráty). Již za vlády Marie Terezie je podstatně omezena hrdelní pravomoc městských soudů, resp. je značně zredukován počet měst, která mohou ukládat tresty smrti: z 383 zůstalo toto právo jen 24, z nichž 15 bylo královských krajských měst, 7 měst královských a pouze 2 města poddanská.

Stejná omezení postihla i soudy vrchnostenské, a to ve prospěch soudů vybavených školeným aparátem, které měly svého justiciáře, tj. soudního úředníka s právnickým vzděláním. Jinak spory poddaných nebo trestní řízení s nimi probíhalo před soudy městskými.

**Vývoj
trojinstanční
soudní
soustavy**

Zásadní změna nastala v celé soudní organizaci zavedením tří soudních instancí. O soudech první instance jsme pojednali výše. Druhou instancí byl v době absolutismu pražský apelační soud, který vznikl r. 1548, a stal se nyní všeobecnou odvolací instancí jak pro všechny kategorie soudů, tak i územně, pro soudy nejen české, ale i moravské a slezské. Později, v r. 1753 byl zřízen druhý apelační soud s působností pro Moravu a Slezsko, který byl v r. 1783, v souvislosti s josefínskou novou soudní organizací, reformován, resp. navázal na bývalý moravský tribunál pro Moravu i Slezsko. V období kapitalismu pak na tyto soudy navázaly vrchní zemské soudy v Praze a Brně jako druhé instance (nejvyšší rozhodnutí č. 10/1853 ř. z.).

Pro české země – podobně jako již v době stavovské – dále fungovala jako nejvyšší soudní úřad česká dvorská kancelář, resp. její příslušné oddělení, které postupovalo žádosti o revize panovníkovi. Když pak v r. 1749 došlo ke zrušení české dvorské kanceláře, byl současně zřízen také Nejvyšší soudní úřad (Die Oberste Justizstelle) se sídlem ve Vídni. Tento úřad plnil úlohu jak nejvyššího soudu, tak i úřadu pro správu soudnictví v monarchii, tj. v její české a rakouské části. Důležitá na zřízení tohoto nového orgánu byla skutečnost, že tím ztratilo soudnictví v zemích České koruny svou dosavadní samostatnost a bylo začleněno do širšího rámce celohabsburského.

Pro jednotlivé oblasti byly zřízeny 3 senáty: pro Českou korunu, pro Dolní Rakousy, pro Horní Rakousy. Zpočátku, do josefínské soudní reformy, zůstaly v činnosti ještě i místní revizní instance. V Čechách to byla Královská reprezentace s komorou neboli Consess nejvyšších zemských úředníků za předsednictví nejvyššího purkrabího, od r. 1763 pak gubernium, kam Consess patřil jako jedno z oddělení pro věci judičiální. Nejvyšší soudní úřad byl také dočasně spojen (1797) s Direktoriem v českorakouskou dvorskou kancelář, která se tak stala nejvyšší justiční a správní instancí. Od r. 1802 funguje však opět Nejvyšší soudní úřad samostatně, a to zase ve 3 senátech: německo-rakouském, česko-haličském a italském. Rozhodující význam pro dotvoření soudní organizace mělo pak zavedení nové soudní organizace v r. 1783 (pro Moravu patentem z 24. března a pro Čechy ze 4. dubna). Soudnictví bylo odděleno od správy, formální rozdíl ve společenském postavení stran byl ponechán jen u soudů první instance, před soudy druhé a třetí instance si byly strany formálně rovny.

Součástí přeměn soudní organizace za absolutismu byla i postupná přeměna starších předpisů o poskytování právní pomoci u soudů. Stavovské předpisy o řečnících byly v podstatě Obnoveným zemským zřízením převzaty, avšak přeměna dosavadního procesu ústního v písemný vedla k tomu, že k výkonu obhajoby byli napříště připuštěni jen přísežní advokáti a prokurátoři. Podle Novell a Deklaratorií z r. 1640 pak počet advokátů a prokurátorů měl být přesně stanoven a tak omezena dosavadní volnost v přístupu k těmto úřadům. Podle Dvorského dekretu z r. 1652 bylo stanoveno, že při české dvorské kanceláři, které příslušelo rozhodování o revizi rozhodnutí zemského soudu, bude působit 12 advokátů a 6 prokurátorů a při soudech pražských, které měly působnost v Českém království, byl stanoven počet advo-

**Advokáti
a prokurátoři**

kátů na 12 a prokurátorů na 18. Pro Moravu to bylo podle obdobného dvorského dekretu z r. 1654 12 zemských advokátů. Právo jmenovat je náleželo panovníkovi (dekr. z r. 1714) po vykonané odborné zkoušce před zvláštní zkušební komisí složenou z přísedících soudu apelačního a desek zemských. V souvislosti z reformami tereziánskými byl jako kvalifikační předpoklad pro výkon advokacie nařízen doktorát práv. Při přípravě Josefínského soudního řádu byl učiněn pokus o regulaci počtu advokátů, ale byl kompilační komisí odmítnut a k výkonu advokátské praxe se požadovala jen potřebná kvalifikace. V Západohaličském soudním řádu z r. 1796, který byl později zaveden i pro ostatní země habsburské monarchie jako novela soudního řádu josefínského z r. 1781, byly pro výkon advokacie vyžadovány 3letá praxe a doktorát práv. V souvislosti s utužením policejního absolutismu byly na základě návrhu českorakouské dvorské kanceláře nejvyšším rozhodnutím v r. 1802 zastaveny advokátské zkoušky a tak zastaven růst advokátů. Jen ve zcela výjimečných případech a na základě zvláštní milosti panovníka mohlo být konání zkoušky, a tedy i výkon advokacie, umožněno. Tato praxe trvala až do r. 1821, kdy byla zakotvena zásada stanovící numerus clausus pro advokáty a jmenování advokátů bylo svěřeno Nejvyššímu soudnímu úřadu (1826).

4. *Proces civilní a trestní*

Proměny českého procesu po r. 1627 Nástup feudálního absolutismu po porážce stavovského povstání přinesl i podstatné změny v právním řádu a především pak v soudním řízení. Projevily se hned v Obnoveném zřízení zemském a v dalších procesních předpisech, které byly postupně během feudálního absolutismu vydávány.

Mezi nejdůležitější změny patří nesporně vítězství zásady oficiality v trestním řízení, zakotvené již v Obnoveném zřízení zemském tím, že se úředníkům ukládá výslovná povinnost zahajovat trestní řízení z úřední povinnosti, bez popudu soukromého žalobce. Další změnou je převládnutí zásad řízení procesu římskokanonického, včetně důsledného zavedení písemného procesu, postupné vytlačení procesu obžalovacího a konečné vítězství inkvizičního (vyhledávacího) procesu. Podobně se změnily i zásady procesu civilního, který se ostatně v českém právu až do druhé poloviny 18. století formálně neodlišoval

od projednávání trestních věcí: soudili ho totiž soudci podle stejných procesních pravidel a až do trestního zákoníku tereziánského mohla i v trestním řízení vystupovat jako žalobce i osoba soukromá.

Vzorem pro zavedení nového procesu v Obnoveném zřízení zemském, jehož autorem byl učený právník dr. Melander, se staly zásady procesu, který byl užíván v rakouských zemích podle soudního řízení z let 1535 a 1557. Jeho základními rysy byla písemnost, obsazení apelačního soudu jen vzdělanými právníky a zavedení revize jako prostředku nápravy.

Byl to právě tento písemný proces Obnoveného zemského zřízení, který byl vzat za základ kompilační komisi, při vypracování josefínského soudního řádu. Soudní řízení obsažené v Obnoveném zemském zřízení bylo pozměněno a doplněno v r. 1640 Deklaratorii a Novellami a později i řadou dalších norem.

Proces šlechtický ovlivnil podstatně i vývoj procesu před městskými soudy, které se sice i nadále řídily platným zákoníkem Koldínovým, avšak pod vlivem zemského práva přijaly rovněž zásadu písemnosti (uzákoněno to bylo instrukcemi z let 1641 a 1644). Průběh procesu před městskými soudy byl však rychlejší a pružnější, jak to ostatně umožňovala i sama skutečnost bezprostředního kontaktu městské veřejnosti se soudy.

Podstatné změny do vývoje trestního řízení přinesl trestní zákoník Josefa I. z r. 1707 (česky byl vydán r. 1708) *Constitutio Criminalis Josephina*. Tento zákoník platil jen pro české země, sjednotil postup řízení u všech soudů v zemích České koruny a zakotvil pravidla inkvizičního procesu pro případy, kdy řízení bylo zahajováno z úřední povinnosti. Nebyl však výlučný, neodstranil ještě starší právní normy obsažené v Obnoveném zřízení zemském a v Koldínově zákoníku a ponechal instituci akuzačního (obžalovacího) procesu v případech, kdy řízení zahajovala žaloba soukromého žalobce.

V trestním řízení, zvláště pak po vydání trestního zákoníku tereziánského – *Constitutio Criminalis Theresiana* – v roce 1768, naprostou převahou zvítězila formální důkazní teorie a hlavním a rozhodujícím důkazním prostředkem se stala tortura, mučení obžalovaného za účelem dosažení jeho přiznání, které bylo považováno za „korunu důkazů“: Východiskem byla praesumpce viny, podle které byl obžalovaný považován za vinného, pokud se mu nepodařilo dokázat nevinu. Veškerá tíha dokazování byla tedy přenesena na obžalovaného, jehož

Inkviziční proces v Theresianě – tortura a její stupně

postavení v procesu bylo neobyčejně ztíženo: nesměl mít obhájce – až před soudem mu mohl radit „právní přítel“, byl manipulovaným objektem v rukou soudce, který byl současně jeho žalobcem, soudcem a obhájcem, rozhodoval o přípuštění důkazů. Dokonce i tehdy, když se obžalovanému podařilo obstát při tortuře a nepřiznat vinu, byl pouze propuštěn „na volnou nohu“ s tím, že se kdykoliv mohlo obnovit řízení, pokud se objevily nové usvědčující důkazy.

Tereziana také poprvé zakotvila přesná pravidla užívání tortury, její stupně, technické podmínky a dobu, po kterou směl být vyslýchaný trápen. Byly to tehdy palečnice, „šněrování“ rukou, natažení na žebřík nebo skřípec, pálení těla na žebříku. Jako mezistupeň sloužily tzv. španělské boty, přikládáné na holeně. Tortura byla zásadně institucí, která respektovala společenské postavení obžalovaných. Již v době stavovské nesměly být trápeny osoby šlechtické a tuto praxi zachovává i Tereziana, která vyjímá z mučení osoby vyššího stavu, ve vysokých hodnostech a povoluje jejich mučení jen pro zločin urážky božského a světského majestátu, zrady země a jiné politické zločiny. Jinak nesměly být mučeny osoby duševně choré, nedospělci do 14 let (s výjimkou, že by se dopustili hrdelních zločinů), muži nad 60 let, těžce nemocní a těhotné ženy. Na počátku druhé poloviny 18. století již poklesl všeobecně dříve tak vysoký počet mučených a je odhadován na 30 delikventů ročně pro všechny habsburské země.

Zánik tortury Mučení podle Tereziany bylo přípustné jen u těžkých zločinů, které byly trestány smrtí, aby snad utrpení s ním spojené nebylo těžší než vlastní trest. Jeden stupeň mučení nesměl trvat déle než 15 minut a celý mučení pak jednu hodinu. Již v době tereziánské byla tortura považována za přežitek a nejvyšším rozhodnutím z r. 1776 bylo její další užívání zakázáno (již roku 1775 vydal Jos. Sonnenfels spis „O odstranění tortury“).

Zásadní změny v procesu civilním i trestním přineslo až zákonodárství josefínské.

Josefínský Obecný soudní řád kriminální Pro řízení civilní se stal základem – a to na příštích 100 let – obecný soudní řád z 1. 1. 1781 (novelizován byl v podobě tzv. Západohaličského soudního řádu 19. 12. 1796), který byl odstraněn až jurisdikční normou, soudním řádem a exekučním řádem v r. 1895. Civilní soudní řád zakotvil zásadu dispoziční (osud procesu je v rukou stran, na nich záleží, zda spor ukončí, či v něm budou pokračovat), projednací, tj. aktivita

v řízení je ponechána procesním stranám. Civilní proces vycházel již z rovnosti stran před soudem, čímž zřetelně předbíhal další vývoj.

Obecný soudní řád kriminální (Peinliche Gerichtsordnung), kterým byla zrušena procesní pravidla obsažená v zákoníku tereziánském, byl vydán r. 1788. Odstraňuje poslední zbytky procesu obžalovacího, důsledně zavádí zásady inkvizičního procesu, řízení je tajné a písemné, odstraňuje z řízení laický živel, trestní soud je výlučně složen z odborných právníků, likviduje přísahu očišťovací. Jako důkaz, namísto tortury, ukládá při popírání zřejmé viny obžalovaným tresty za neposlušnost soudu, podobně jako těm, kdož se staví duševně chorými, dopouštějí se zřejmých lží či odmítají odpovídat. Tyto tresty se však svou krutostí rovnají tortuře a mohly činit až 100 ran během 14 dnů.

Jestliže byl obžalovaný usvědčován jen důkazy nepřímými, nesměl mu být uložen trest v plném rozsahu.

Na zásadách trestního řízení josefínského spočíval i trestní proces zakotvený v trestním zákoníku z r. 1803, který platil až do r. 1850. V podstatě tu šlo o převzetí, někdy doslovné, inkvizičního procesu. Trestní proces v r. 1803 zahrnul však již do jednoho zákoníku (v druhé části) i ustanovení o trestním řízení přestupkovém, které bylo rovněž již v době Josefově upraveno zvláštní instrukcí.

5. Kodifikace trestního práva

Trestní právo v období feudálního absolutismu v českých zemích bylo založeno především na právní úpravě stavovské, která byla přizpůsobena novým podmínkám a potřebám absolutistického státu. Tak tu platilo především právo městské, obsažené v zákoníku Koldínově z r. 1579 (Práva městská království českého), který se od konce 17. století stal závazným i pro města moravská. Dále to bylo trestní právo obsažené v Obnoveném zřízení zemském, českém i moravském, které stíhalo trestem smrti, konfiskací majetku a ztrátou cti řadu deliktů politické povahy, jako především urážku panovníka (*crimen laese majestatis*) zahrnující řadu skutkových podstat. Patřilo sem kupř. osobování si panovníkových oprávnění, svolávání sněmů bez jeho souhlasu a vytváření opozice na sněmu. Dokonce i zákonodárná iniciativa na sněmu bez předběžného souhlasu krále byla trestána smrtí. Stavovským obyvatelům země se hrozí trestem smrti nejen za vzpouru proti králi, ale i za

neoznámení přípravy povstání či neposkytnutí pomoci panovníkovi. Namísto ochrany celého státu či stavovské obce vystupuje tedy jako přednostní zájem ochrana krále a jeho práv.

**Josefina
a Theresiana**

Trestní zákoník Josefa I. z r. 1707, jak bylo již výše řečeno, měl vůči těmto normám jen platnost podpůrnou. Teprve tereziánský zákoník přerušil tradici starého českého práva a v plném rozsahu je nahradil.

Constitutio Criminalis Theresiana vycházela z Josefíny a navazovala na trestní právo rakouské, tzv. Ferdinandeu (Constitutio Criminalis Ferdinanda z r. 1656 – vydaná za Ferdinanda III.). Byla již ve své době zaostalým zákoníkem, který byl poplatný feudálním přežitkům a zachovával prakticky všechny nedostatky feudálního pojetí trestního práva. Podle koncepcí Tereziany mělo potrestání pachatele především pomstít škodu způsobenou jednotlivci či společnosti a tresty měly tedy charakter msty na odsouzeném. Tereziana nerespektovala požadavek úměrnosti mezi mírou provinění, resp. jeho společenskou nebezpečností a uloženým trestem, který měl vesměs symbolický charakter a svou krutostí měl odstrašovat veřejnost od trestné činnosti. Stále tu přežívá celý systém krutých feudálních trestů, tak jak jsme je poznali již v předcházejícím výkladu: vedle oběšení a stětí i čtvrcení, upalování a zahrabávání zaživa apod.

**Systém
trestných
činů a trestů
v Theresianě**

Systém trestných činů v Terezianě dává váhu především na delikvenci namířenou proti Bohu, církvi a státu a pak teprve deliktům, které jsou namířeny proti soukromým zájmům či osobám. Mezi nejtěžší zločiny tedy patří delikty proti Bohu, svatým, náboženství, panovníkovi a společenskému řádu, panovnické moci a regálům, správě země a jejím výsadám. Pak teprve následují delikty proti dobrým mravům a počestnosti, uražení bližního na těle nebo hrdle, na jménu či právech, cti a dobré pověsti.

Podstatné je, že Tereziana připouští ještě v plném rozsahu stíhání deliktů sine lege, tj. dovoluje, aby i jiná jednání, v zákoně sice neuvedená, avšak pro svou zvláštní „zlosynnost a pohoršlivost“ nebezpečná, byla rovněž stíhána. Tím je ponechán rozsáhlý prostor pro libovůli soudců. Krutost zákoníku se projevila zvláště v těžkých a komplikovaných trestech. Tak např. za urážku Boha slovy či skutkem byl pachatel trestán vytržením nebo uřezáním jazyka či popř. useknutím ruky a nakonec upálen. Tento trest mohl být dále zostřen i trháním řemenů ze zad či štípáním rozžhavenými kleštěmi. Za urážku Panny Marie či svatých se pachatel trestal mírněji. Namísto upálení byl „jen“ sťat. Tere-

ziana také stále ještě stíhá čarodějnictví, které definuje jako jednání „... když kdo s ďáblem zacházení a společnost míti, s ním ve vejslovný aneb tajný závazek vejíti a s takovou zjednanou pomocí ďábla rozličné nad lidskou moc a sílu se vztahující věci, bez, aneb s cizím škozením tropiti, a tak značené nešlechtnosti projevovati sobě osobuje“. Podobně jako předcházející právní praxe i Tereziána sice stále ukládá za čarodějnictví, pokud došlo k usmrcení oběti čarování, kupř. při travičství, trest smrti, v jiných případech vypovězení. Jinak se tu však začíná projevat snaha omezit zneužívání tohoto deliktu a zpochybnění (pod vlivem osvícenství) jeho existence. Poslední čarodějnický proces se na naší půdě konal v r. 1756 nad pastýřem Janem Polákem z Jistebnice a právě při něm zaujala Marie Terezie nesmlouvavě odmítavé stanovisko ke stíhání a trestání čarodějnictví. Vymínila si předložení každého případu obžaloby a zpochybnila samotný delikt, který je vykládán především jako přežitek pověřených bludů či důsledek duševní poruchy. Tím ve skutečnosti delikt čarodějnictví zůstal i v kodifikaci tereziánské jen mrtvou literou zákona.

Tereziána zachovávala a stíhala smrtí i řadu deliktů sexuálních, jako kupř. pohlavní styk se zvířetem. Z úřední povinnosti bylo stále ještě stíháno cizoložství.

Nový směr, odpovídající již potřebám nastupujícího měšťanstva a ovlivněný osvícenskou filozofií, nastoupil ve vývoji trestního práva Všeobecným zákoníkem o zločinech a trestech na ně Josefa II. z r. 1787. Toto dílo bylo již ovlivněno spisem Caesara Beccarii „O zločinech a trestech“ (Dei delitti e delle pene) (1774), stejně jako spisy Jos. Sonnenfelse.

Mezi přednosti josefínského trestního zákoníku patřila jeho technická dokonalost, stručnost a úplnost. Při stanovení trestů vycházel ze zásady úměrnosti mezi společenskou nebezpečností trestného činu a přísností trestu. Tresty měly již především přispívat k převýchově pachatele, což však ve snaze o jejich účinnost vedlo až k nepřiměřené krutosti trestů tělesných. Zákoník opustil definitivně staré formy feudálních trestů a krutých zákroků na těle odsouzeného. Ponechal však stále ještě vypalování cejchů a trest bití. Tresty smrti byly zrušeny v řízení řádném vůbec a ponechány jen pro řízení v případě výjimečného stavu (podle práva stanného).

Zákoník vylučuje trestání podle volné úvahy soudců či analogie. Přináší úplný výčet deliktů kriminálních i politických (správních

**Josefínský
trestní
zákoník
z r. 1787 –
rozhodující
přelom ve
vývoji trest-
ního
práva**

přestupků) a rozlišuje mezi nimi především podle jejich společenské nebezpečnosti. Tak dochází i v našem právním řádu poprvé plného uplatnění zásada *nullum crimen sine lege* (žádný zločin bez zákona) a *nulla poena sine lege* (žádný trest bez zákona) v § 12, 13 a 19. Podle těchto zásad tedy mohlo být za trestné považováno jen takové jednání, které bylo jako trestné v trestním zákoníku výslovně označeno a stejně tak nemohl být uložen jiný trest než takový, jaký na daný trestný čin stanovil zákon. Tím byla pevně v trestním zákonodárství zakotvena zásada legalitní, tak jak to v této době odpovídalo potřebám panovníka, který si tak vytvářel záruku respektování zákona soudci. Zákoník již přesně vypočítává okolnosti přitěžující a polehčující, stanoví podmínky zániku trestnosti pachatelé, výslovně se zavádí trestnost pokusu.

Mezi přednosti zákoníku patří především to, že rušení náboženství považuje již jen za přešupek (§ 64 až 66 II. č.), nezná již delikty čarodějnictví a manželskou nevěru stíhá jen jako delikt soukromožalobní (§ 45 II. č.).

Nedostatky Josefova zákona trestního spočívaly pak především v příliš krutých trestech tělesných. Je ponecháno nejen bití holí a vypalování cejchů, jak jsme výše uvedli, ale i vystavování na pranýř, zneuctění jména pachatele, veřejnost poprav. Kruté je odsuzování na galeje a samotný výkon trestu odnětí svobody je prováděn v žaláři s ukovááním rukou a nohou.

Po Josefově smrti byl v r. 1795 (dekretem z 2. ledna) opět zaveden trest smrti, a to pro velezradu či pokus o ni. Toto opatření zřejmě vycházelo z kontrarevolučních opatření vídeňské vlády proti infiltraci idejí francouzské revoluce.

Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích

R. 1796 pak byla zvláštní komisí (vynikající úlohu v ní měl Matyáš šl. Haan) předložena nová osnova trestního zákoníku. V témže roce pak byla vyhlášena jako Západohaličský trestní zákoník pro Západní Halič a po určitých úpravách 3. září 1803 i pro ostatní monarchii (vyjma Uher). Zákoník se nazýval Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích. V českém překladu, který byl vydán v r. 1804 ve Vídni, se nazývá Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky. Zákoník se skládal ze dvou částí. V první se pojednávalo o zločinech, v druhé o přestupcích. Ke každé části byla připojena příslušná ustanovení o procesu.

Zákoník byl na svou dobu vynikajícím dílem a ovlivnil vývoj trestního práva u nás prakticky až do r. 1949, neboť trestní zákoník z r. 1852

byl vlastně jen jeho novelizací. Zákoník z r. 1803 přebírá sice všechny podstatné vymoženosti josefínského trestního zákoníku, avšak dále je rozvíjí. Vyniká přehledností, přesností formulací, je dostatečně obecný, aby se vyhnul kasuistice. Podobně jako již v zákoníku josefínském, i tu se vyžaduje jako předpoklad trestného činu zlý úmysl pachatele a vylučuje jeho trestní odpovědnost při nepřičetnosti, ať již trvalé či přechodné, pro nedostatek věku (do 14 let – v tom se shoduje s Tereziánou), neodolatelném donucení, náhodě, nedbalosti nebo nevědomosti, tj. pokud si pachatel neuvědomoval „následků z dopuštění a účinků“. Neznalost práva neomlouvá pachatele. Výslovně je za trestný prohlášen návod, pomoc i pokus. Pouhý úmysl trestný nebyl.

Pokud jde o tresty, ukládal zákoník za zločiny trest smrti (vykonával se výlučně oběšením) a žalář, který se dělil na tři stupně: žalář, těžký žalář a žalář nejtěžší. Žalář byl vykonáván buď doživotně, či dočasně, a to od 6 měsíců do 20 let. Počínaje těžkým žalářem byl vězeň ukován na nohou, nebylo mu podáváno maso a byl chován v izolaci. Při výkonu žaláře nejtěžšího byl ukován na nohou i v pase. Obden dostával teplé jídlo (kromě masa), jinak jen chléb a vodu. Tyto tresty pak byly zostřovány nucenými pracemi, vystavením na pranýř, bitím holí či metlou, posty a vyhnanstvím po odpykání trestu. Trest smrti či těžký a nejtěžší žalář měly současně za následek ztrátu občanských práv, resp. šlechtictví, akademických hodností, vojenských hodností, právní způsobilosti. Přestupky byly trestány pokutou, propadnutím zboží, ztrátou práv, vězením, bitím, vyhoštěním z určitého místa či země, vyhoštěním z celého státu (to bylo možné jen u cizinců). Vězení se dělilo na obyčejné a tuhé, kdy byl vězeň „lehce“ ukován na nohou. Trest vězení trval od 24 hodin do 6 měsíců.

6. Kodifikace občanského práva

Počátky kodifikačních prací občanského práva začaly v první polovině 18. století jako důsledek rozvoje hospodářství, potřeb nastupujícího měšťanstva a zaostalosti staré úpravy, která vycházela z městského práva 16. století a Obnoveného zřízení zemského. Práce na kodifikaci byly zahájeny v r. 1753, kdy byla ustanovena kompilační komise, která byla pověřena prací na kodifikaci soukromého práva, jež dostala název „Codex Theresianus universalis“. Úkolem kompilační komise bylo přebrá-

Codex
Theresianus

ní platného práva a na jeho základě sestavení zákoníku, jehož případné mezery měla doplnit „obecným přirozeným právem“. Podle návrhů prof. Azonniho (byl profesorem pražské právnické fakulty) byl návrh zákoníku rozdělen podle vzoru Justiniánových institucí. Prvé tři části pojednávaly o právech osob, právech věcných a obligacích. Toto rozdělení převzal i pozdější Všeobecný občanský zákoník. Výsledkem prací komise a řady redakčních zásahů byl zákoník o 6 svazcích, který byl předložen r. 1766 císařovně ke schválení pod názvem „Maria Theresia Codex, worin für dero Königlichen böhmische und oesterreichische Erblande ein ius privatum et universale statuires wird“ (Zákoník Marie Terezie, ve kterém je stanoveno právo soukromé a všeobecné pro všechny české a rakouské dědičné země). Vzhledem ke zřejmé nepraktičnosti díla, které bylo spíše učebnicí a právní pojmy spíše vykládalo než právně formulovalo, byl zákoník císařovnou na návrh státní rady vrácen komisi k dalšímu přepracování. Počátkem 70. let pak byly snahy o jednotný zákoník vůbec ohroženy názory, které zpochybnily potřebu jednotného práva v habsburské monarchii. Teprve po nastoupení císaře Josefa II. došlo k rozhodnému pokroku v kodifikačních pracích. Výsledkem bylo vydání prvního dílu Všeobecného občanského zákoníka (jeho autorem byl Horten) 1. 11. 1786. Měl 5 částí, z nichž se první dvě týkaly obecných ustanovení, ostatní pak upravovaly vztahy mezi rodiči a dětmi, postavení sirotek a osob marnotratných. Do kodexu byly zahrnuty i právní předpisy, popřípadě jejich důsledky, které vyšly od r. 1781. Byly to např. omezení fideikomisů, zrušení nevolnictví, toleranční patent (připustil i protestanty k nabytí nemovitostí a všem občanským právům), manželský patent, patent o dědické posloupnosti a o rovnosti manželských a nemanželských dětí. Koncepce zákoníka byla založena na přirozenoprávní teorii a hlásila se k principům společenské rovnosti a svobody občanů.

Všeobecný občanský zákoník

Na dalších kodifikačních pracích se výrazně podíleli prof. Martini a prof. Zeiller. Konečný elaborát pak byl na zkoušku zaveden v Západní Haliči (1797) a 1. 6. 1811 pak vyhlášen (s platností od 1. ledna 1812) pod názvem Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník). V českém překladu, jenž vyšel r. 1812 ve Vídni, se nazýval Kniha všeobecných zákonů městských.

Zákoník byl vynikajícím právnickým dílem. Koncepce vycházela z římskoprávní učenosti, jeho autoři se poučili i na Koldínově zákoníku městských práv. Základním východiskem byla autorům teorie přiroze-

noprávní. Zákon se odvolával na „přirozený smysl zákona“ a „přirozená právní základní pravidla“ (§ 7) při rozhodování soudců a přiznával člověku „vrozená již rozumem poznatelná práva“ (§ 16) a § 17 omezoval tato vrozená práva jen zákonem. Zákoník ovšem opustil rozsáhlé koncepce zákoníku Josefínského, které se v nových podmínkách ohrožení rakouské monarchie francouzskou revolucí jevíly nebezpečné pro rakouský policejní absolutismus.

Základním rysem zákoníku byla jeho všeobecnost a výlučnost. Zákoník zrušil starší právní úpravu a platil bez výjimky pro všechny obyvatele státu bez ohledu na jejich společenské postavení. Výslovně odmítal otroctví a nevolnictví (§ 16). Svou podstatou šlo o zákoník již buržoazní, který zejména v základních ustanoveních majetkoprávních a smluvních zakotvoval představy o neomezeném vlastnictví: „Vše, co někomu náleží, všechny jeho hmotné a nehmotné věci, nazýváme jeho vlastnictvím. Jako právo, jest vlastnictvím oprávnění nakládati podle libosti podstatou a užitky věci a každého jiného z toho vyloučiti“ (§ 353, 354). Tyto představy se promítly prakticky do všech ustanovení zákoníku včetně předpisů o manželství a byly také základním důvodem toho, že zákoník (s novelami) platil nejen po celý zbytek feudalismu, po celou dobu trvání rakouské monarchie, ale i v Československé republice, a že ho odstranila teprve až tzv. Právnícká dvouletka v r. 1950 (až na ustanovení o smlouvě námezdní § 1151–1163, která platila i nadále). Zákoník byl současně i poplatný době svého vzniku a obsahoval určité zbytky feudální koncepce vlastnických vztahů. Projevovalo se to zvláště v instituci děleného vlastnictví (§ 357–359) a tyto paragrafy ponechaly ještě koncepci lenního práva, tzv. dědičného pachtu (purkrechtu). Tato ustanovení sice nebyla zrušena s nástupem buržoazní revoluce, zůstala však v zákoně již jen jako mrtvá ustanovení. Instituce lén však byla později zrušena výslovně zákonem č. 103/1862 ř. z. Mezi další přežitky občanského zákoníku patřila i ustanovení o lenních poplatcích (laudemium – plat placený za života, mortuarium – pro případ smrti).

Zákoník měl 1502 paragrafů. Předcházel mu vyhlášený patent č. 946 zákonů soudních z 1. června 1811 a sestával z úvodu a tří dílů. V prvním se pojednávalo o právu osobním (včetně ustanovení o právu manželském, vztazích mezi rodiči a dětmi, o poručenství a opatrovnictví). Druhý díl obsahoval ustanovení o právu k věcem a dělil se na dva oddíly. Prvý oddíl zahrnoval rozdělení věcí, ustanovení o držbě, vlastnickém právu, dědění. Druhý oddíl obsahoval ustanovení o osob-

**Pozůstatky
feudálních
institucí
v občanském
právu**

ních právech k věcem, tj. ustanovení o smlouvách. Třetí díl zákoníku pojednával o společných právech osobních a věcných.

O konkrétním obsahu jednotlivých ustanovení pojednáme v dalším výkladu.

7. Směnečné předpisy a počátky obchodního práva

Vývoj směnečného práva Rozvoj výroby a obchodu si vynutil, stejně jako v ostatních evropských zemích, i u nás právní úpravu vztahů, které vznikaly při obchodování a zvláště při peněžních transakcích. Vývoj těchto právních předpisů byl ovšem opožděn v důsledku hospodářského úpadku, ke kterému u nás došlo za 30leté války a po r. 1648. Směnečné právo, tj. předpisy upravující směnečný styk (právní poměry vznikající vydáním a oběhem směny), bylo původně obyčejové. Zákonnou formou bylo poprvé v našich zemích zachyceno ve Slezsku, ve Vratislavi. Již r. 1651 tu městská rada vydala směnečný řád a r. 1672 byl vydán městskou radou na základě její statutární pravomoci první a r. 1712 druhý směnečný patent. Ten se pak stal základem úpravy směnečného práva i pro všechna česká města na základě císařského reskriptu v r. 1717 (slezské řády byly původně určeny jen pro vratislavské kupce a jejich cechovní organizace). První státem vydaný směnečný řád byl pak vydán pro Dolní Rakousy r. 1717 a pro Slezsko r. 1738. Vliv slezských směnečných řádů na vývoj českého směnečného práva byl však znemožněn ztrátou Slezska r. 1742. V souvislosti s unifikací česko-rakouského práva došlo r. 1763 i k vydání společného směnečného řádu. Ten přinesl nejen první společnou zákonnou úpravu směnečných poměrů, ale i zřízení směnečných a merkantilních soudů. Ty byly zřízeny v hlavních zemských městech, tj. v Praze, Brně a Opavě. Byly označovány jako český, moravský a slezský směnečný merkantilní soud. Současně byly v Praze a Brně zřízeny i směnečné soudy II. instance, nazývané směnečné a merkantilní apelační soudy. Jako třetí instance byl příslušný Nejvyšší soud ve Vídni. Ve vydání společného směnečného řádu a zřízení výše uvedených soudů se již zřetelně odráží růst a stabilizace kapitalistických výrobních poměrů v našich zemích a v souvislosti s tím i růst podílu nešlechtických podnikatelů na manufakturní výrobě. Tím také byl dán mocný podnět ke vzniku obchodního práva připravený již předcházejícím vývojem.

Předpisy upravující obchodování se původně vyvíjely jako součást

cechovních předpisů. Takový charakter mělo např. obchodní privilegium pro pražské kupce vydané králem Vladislavem II. roku 1498. Zahrmnovalo starší privilegia Karla IV. a Václava IV. Roku 1671 bylo Vladislavovo privilegium potvrzeno a rozšířeno na celé Čechy privilegiem Leopolda I. Smyslem privilegia bylo vyloučení konkurence zahraničních kupců, zvláště norimberských. Růstu konkurence domácí, necechovní, bylo pak čeleno udělováním státní koncese k provádění obchodů a tím i jeho reglementací. Jednotlivé organizace obchodníků – „konfraternity“ – byly pak na počátku 19. století spojovány ve společná kupecká grémia. V Praze k tomu došlo r. 1804 v důsledku Josefínské reformy magistrátu (viz výše).

8. Předpisy manufakturní, cechovní a čelední řády

Ekonomický úpadek, zvláště českých měst, po 30leté válce vedl vídeňskou vládu k uplatnění merkantilistických snah (vzorem tu byla opatření Ludvíka XIV. ve Francii), která se snažila podporou domácí výroby a její ochranou proti konkurenci zahraničního zboží udržet v zemi co nejvíce kapitálu a tím i podepřít politickou a vojenskou sílu státu. Od počátku 18. století se tyto tendence výrazněji začínají uplatňovat i v českém státě. Z podnětu českého zemského sněmu byla za vlády Josefa I. zřízena komerční deputace, orgán, který měl podporovat rozvoj obchodu a výroby. Od r. 1714 byla přetvořena v manufakturní komisi a r. 1724 pak v komerční kolegium. Snahy o podporování manufakturní výroby se střetávaly především s odporem zastaralé cechovní soustavy, která se stávala čím dále tím více překážkou rozvoje nových forem výroby, nesvazovaných již předpisy o cenách a množství výrobků, o počtu pracovních sil apod.

Rozvoj manufaktur se ovšem střetával i s nedostatkem volné pracovní síly, která byla vázána v nevolnickém systému na feudální velkostatky. Proto také první manufaktury u nás vznikají především jako podniky šlechtické, založené na práci nevolníků, popř. na práci trestanců (Spinnhaus – donucovací pracovny). Příkladem tu může být Spinnhaus zřízený na Starém Městě pražském r. 1739, kde se vyráběly houně, pokrývky, flanely a sukna. Vedle trestanců tu pracovali neposlušní poddaní a zpustlé děti. Plat chovanců činil 4 kr. denně, poddaní byli vydržováni svými vrchnostmi a děti rodiči. Podobně bylo užíváno

**Právní
úprava
manufak-
turní
výroby
a omezování
cechovních
privilegií**

v manufakturách práce tuláků nebo bezprizorních dětí, které, pokud byly starší 14 let, nebyly vráceny rodičům či příbuzným, ale dávány do nalezinců, zřizovaných při manufakturách. Známa je manufaktura v Bělé pod Bezdězem nebo Horním Litvínově, ve které v r. 1775 pracovalo 30 dětí bez mzdy za stravu a ubytování. Nedostatečná strava, hygiena a nadměrné přetěžování mělo za následek vysokou úmrtnost těchto dětí.

Vláda ve snaze prosadit svůj program povznesení obchodu a průmyslu byla nucena zakročit proti cechům. Roku 1731 byl zřízen úřad cechovního inspektora k dozoru nad činností cechů a současně byl vydán i generální cechovní patent. Ten má vysloveně protidělnická opatření. Např. v čl. 5 stíhá stávkující tovaryše jako zločince, popřípadě je posílá do donucovacích pracoven, zakazuje organizování tovaryšů, předkládání jejich požadavků mistrům a svévolné opouštění práce. Současně ovšem patent omezuje i privilegia cechů tím, že vyhrazuje úřadům stanovení počtu mistrů, tovaryšů v jednotlivých řemeslech, umožňuje zvyšovat počet tovaryšů nad cechovní stanovy a ukládá vrchnostem, aby podporovaly zakládání živností. Pro případ, že by patent nebyl respektován, hrozí zrušením cechů vůbec. Další cechovní artikuly z r. 1739 tyto zásady dále rozvedly a umožnily tak konkurenci manufaktur.

**Počátky
předpisů
upravujících
právní
poměry
dělnictva**

Zatímco pracovní poměry na panstvích byly upraveny alespoň rámcově robotními patenty (viz výše), pracovní poměry v manufakturách a nově zakládaných továrnách byly prakticky ponechány na vůli podnikatelům. Teprve koncem 18. a počátkem 19. století začínají být vydávány předpisy, které mají upravovat pracovní poměry dělníků, zejména pracujících dětí a žen. Dvorský dekret z r. 1786 stanovil základní požadavky hygieny u pracujících dětí. Dvorský dekret z r. 1842 povolil zaměstnávat děti až od 9 let (za požadavku, že navštěvovaly alespoň tři léta školu) a od 12 let (pokud školu vůbec nenavštěvovaly). Pracovní doba pro děti do 12 let byla stanovena na 10 hodin a na 12 hodin pro děti od 12 do 16 let. První počátky nemocenského pojištění dělníků nalzáme až v r. 1837, kdy dvorský dekret uložil továrníkům, aby v případě úrazu či nemoci hradili dělníkovi pobyt v nemocnici po dobu nejdéle 4 týdnů.

Základním východiskem při sjednávání pracovních smluv byla koncepce smluvní volnosti zakotvená také v občanském zákoníku v § 1151–1163, které pojednávaly o smlouvě námezdní.